

Svoboda ima meje

Ta številka Biltena označuje majhen jubilej: pred dvema letoma smo začeli na tak način seznanjati ljudi z delom varuha človekovih pravic o tem, kakšni so problemi, ki tarejo prebivalce Slovenije, predvsem pa z informacijami o tem, kako lahko sami zavarujemo svoje pravice.

V uvodu prve številke sem zapisal primerjavo med boleznimi, ki jih zdravi medicina, in kršitvami človekovih pravic: medtem ko so prve posledica nepravilnega delovanja telesa, so kršitve človekovih pravic posledica napak pri delovanju socialnega in političnega sistema družbe. Institucije, ki bi morale biti ljudem na voljo za reševanje njihovih eksistenčnih problemov, zaradi različnih vzrokov odpovedo in jim ne nudijo tega, kar bi jim morale. In tako kot je za to, da ne bi zboleli, zelo pomembno znanje o tem, kako se pred boleznijo ubraniti, je znanje enako pomembno tudi pri tem, kako preseči nedelo ali slabo delo teh institucij in s tem kako preprečiti kršitve človekovih pravic.

Razširjati tako znanje pa je bil najpomembnejši namen izdajanja Biltena. In prepričan sem, da je bilten prispeval pomemben kamenček, morda celo skalo, k boljšemu delu države in s tem učinkovitejšemu varovanju človekovih pravic v Sloveniji.

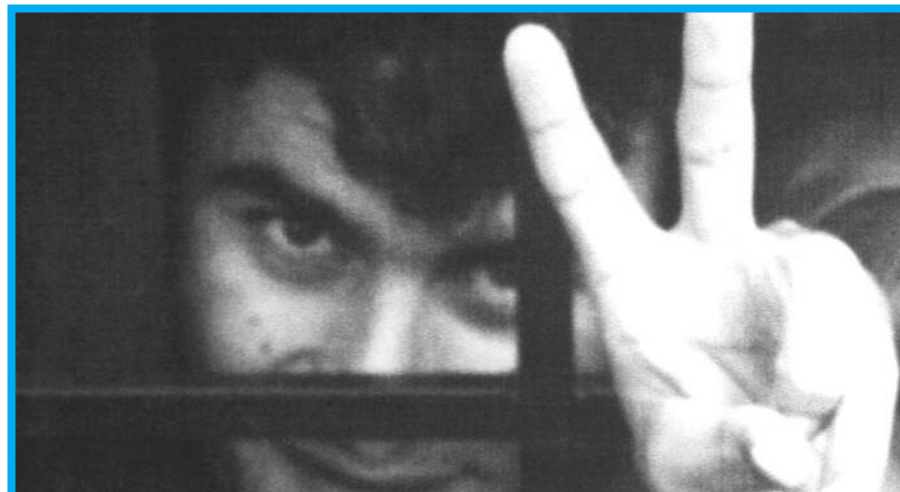
Problemi, ki se jih lotevamo, so raznovrstni in lahko bi rekel, da pokrivajo celotni spekter družbenega dogajanja,

od najbolj "vsakdanjih" (korekten odnos uradnikov pri okencih, kjer posameznik pridobiva razna potrdila) do kompleksnih (nasilje v družini, diskriminacija). Zato poskušamo tudi z Biltenom odsliskavati dogajanje tako, kakor ga sami zaznavamo: s primeri in pojasnili prikazujemo posamezne probleme na različnih področjih in pričakujemo, da bo lahko nekdo v njem prepoznal tudi svojo življenjsko situacijo in našel recept za tako ravnanje, ki bo uredilo njegove težave. Kompleksnejše probleme, odzive na aktualna dogajanja, mednarodne dogodke ali pa načrte prihodnjega poudarjenega delovanja pa predstavimo v posebnih številkah Biltena (nasilje nad otroki, obletnica institucije ipd.). In ta številka Biltena je uvod v probleme, ki se jim bomo, poleg drugih, v letu 2006 intenzivneje posvetili: odnos med svobodo in odgovornostjo do družbe in ljudi.

Vsakdo, kdor je kdaj odprl katero od internetnih strani s forumi, ki spodbujajo in širijo nestrpnost, je lahko opazil, da se oblikovalci teh strani sklicujejo predvsem na 39. člen Ustave, ki zagotavlja svobodo izražanja (Zagotovljena je svoboda izražanja misli, govora in javnega nastopanja, tiska in drugih oblik javnega obveščanja in izražanja.).

Pozabljajo pa na 63. člen z naslednjo vsebino: "Protiustavno je vsakršno spodbujanje k narodni, rasni, verski ali drugi neenakopravnosti ter razpihovanje narodnega, rasnega, verskega ali drugega sovraštva in nestrpnosti."

Zavedam se, da je meja tanka in težko določljiva, a obstaja. Obstaja tako pri dejavnostih vsakdanjega življenja kot pri znanstvenem, umetniškem ali novinarskem ustvarjanju. In določanje te meje je nujno tudi zaradi spoštovanja človekovih pravic. Da ne bi podlegli eni izmed skrajnosti: ali cenzuri ali širjenju sovraštva. Ne prvo in ne drugo ne more prispevati k zdravemu razvoju družbe in posameznika.

aktualna tema

Kako smo od jare kače prišli do filmov

NATAŠA KUZMIČ

2

Vloga varuha pri ustvarjanju strpnejše družbe

BARBARA SAMALUK

3

Odgovornost ustvarjalcev in medijev

JERNEJ ROVŠEK

4

NA PLATNU: FILMI O ČLOVEKOVIH PRAVICAH

PROGRAM IN INFORMACIJE

5-7

Dolge vrste ljudi, ki so brez vsega!

MARINA GRŽINIČ

8

Človekove pravice in film

TONE FRELIH

8

Most zvestobe - razmišljanje o odgovornosti

HANA A. W. SLAK

9

Film lahko mobilizira

IDA WEISS

9

Režiserji svojih lastnih življenj

NIKOLAI JEFFS

10

Brez izjeme? Človekove pravice v etnografskem in dokumentarnem filmu

NAŠKO KRIŽNAR

10

O pravici do filmske vzgoje

TONE RAČKI

11

O etiki in morali medijev

IGOR KOŠIR

12

S praznovanjem pravic se počasi izteka tudi koledarsko leto, zato želim vsem uspešno in sočutno leto 2006. In da ne bi nikoli potrebovali pomoči Varuha človekovih pravic.

MATJAŽ HANŽEK, Varuh človekovih pravic

Kako smo od jare kače prišli do filmov

Znova praznujemo. Praznujemo, da so naše pravice relativno spoštovane, da pri delu naletevamo na odprta ušesa in preostale kanale sprejemanja informacij, da srečujemo tudi z zdravo pametjo razmišljujoče ljudi, ki jim ni vseeno za nas in za tega zraven nas ... predvsem pa praznujemo, ker se vsi skupaj upamo boriti se za naše in vaše pravice in ne le pasivno zreti v njihovo teptanje.

Politični dogodki v zadnjih letih (referendum o džamiji, izbrisanih, romska segregacija, sovražni govor ...) jasno kažejo, da je prišlo do sprememb v družbi, katere bomo ali pustili, da se s svojo destruktivno naravo mirno usidrajo v naš vsakdan, ali pa bomo aktivno prispevali k postavljanju meja med "prav in narobe".

Z otvoritvijo razstave Jara kača nestrpnosti lani v Slovenskem etnografskem muzeju smo pri Varuhu človekovih pravic RS skupaj s posamezniki, ki jim je še kako mar, vstopili v projekt Oblike nestrpnosti v Sloveniji prav z namenom prispevati k razumevanju med prav in narobe.

Razstava, ki je od 2. decembra na ogled tudi v Kopru, je eno od sredstev, ki že leto dni pomaga k temu. Gre za zbirko materialov, ki delujejo kot spomin in opomin na nestrpnosti in njihove učinke.

Letos bo projekt, ki ga vodi Vesna Leskošek, dobil "piko na a" v obliki zbornika.

Kot je v spremni besedi zapisal varuh človekovih pravic Matjaž Hanžek, naj bi zbrana besedila "na strokovni ravni poskušala pojasniti tisto, kar je razstava nudila na dokumentarni ravni, skupaj pa, upam in si želim, dalo dokaj celovit vpogled v teman del narodnega telesa."

Da pa bi od zrenja v temine prešli do svetlobe, je letošnje praznovanje logično usmerjeno v nadaljevanje prizadevanj za strpno družbo. Zanimala nas bo

vloga ustvarjalcev pri oblikovanju strpne družbe. Letos o njihovi odgovornosti pri ustvarjanju sprašujemo filmske ustvarjalce in poznavalce filmskega procesa ter vse s tem povezane, v letu 2006 pa nameravamo o svobodi ustvarjanja, omejitvah pri tem in odgovornosti poizvedovati tudi med drugimi ustvarjalci (ustvarjalci pisnih in pisanih del, krojači javnega mnenja ...). En košček njihovih misli smo zbrali v pričujoči številki biltena, drugega pa bomo deležni na klepetu, ki bo v petek, 9. 12., med 16. in 18. uro v dvorani Kinodvora.

Miselne tokove bo usmerjal "žametni" radijec Jure Longyka.

Pri brskanju za informacijami o filmskih ustvarjalcih se je samodejno ustvarjala baza že narejenih filmskih del, ki so ali obravnavala človekove pravice ali so opozarjala na določen socialni kontekst, v katerem zlahka pride do kršenja pravic. Iz kopice je zlezla ideja, da bi širši javnosti prek že narejenih del predstavili tudi delo Varuha človekovih pravic.

Vir: zložanka Jara kača nestrpnosti

Nastal je prvi maraton slovenskih filmov o človekovih pravicah.

Želeli smo predstaviti vso slovensko filmsko in video produkcijo, ki se ukvarja s socialno tematiko in varovanjem človekovih pravic, in sicer profesionalno, tisto, ki to namerava postati (študenti AGRFT), gverilsko (neodvisno) in produkcijo mladih pod okriljem šol in mentorjev (v šolah ali izven njih). Po zbiru vseh po "voglih" raztresenih filmskih in video izdelkov je projekt postal ogromna pogača. Kazalo je že, da bo zdaj pa zares konec, a raziskovalni zagon kar ni popuščal in so še naprej kapljale in kapljale nove informacije o starih in novih filmih. Ne predstavljanje, ne prekladanje, ne obračanje in ne tlačenje ni pomagalo, da bi vso najdeno količino filmov stlačili v deseturni program. Zato smo morali s težkim srcem izločati in prepuščati filme upanju, da bodo naslednje leto prikazani na pravem festivalu človekovih pravic, ne le njegovem vzorcu. In da se jim v programu seveda pridružijo sveže narejeni. Izbrani filmi obravnavajo primere kršenja človekovih pravic ali zgolj ilustrirajo način življenja določenih skupin, katerim so najpogosteje kršene pravice. So izdelki slovenskih avtorjev in obravnavajo teme, ki zadevajo nas neposredno. Pri brskanju so na plan prišli tudi filmi nekaterih slovenskih avtorjev, ki se ukvarjajo s pravicami ljudi drugod po svetu in ki bi brez težav našli

prostor v kakšni sekciji morebitnega festivala. V tokratnem programu pa sta se znašla tudi slovensko-avstrijska koprodukcija o vprašanju slovenskega jezika na avstrijskem Koroškem Člen 7: naša pravica! in rezultat slovensko-nizozemskega sodelovanja o istospolnih Čisto srečen, kakršen sem.

S filmi, ki smo jih pri Varuhu človekovih pravic izbrali, smo skušali predvsem ilustrirati delo Varuha človekovih pravic RS. Izbor je tako nekakšno "okrnjeno

letno poročilo Varuha". V letnem poročilu državnemu zboru namreč Varuh poroča o svojem delu: predstavi primere kršitev, s katerimi se je srečeval in jih reševal, opozori na določene systemske nepravilnosti v družbi z vidika človekovih pravic in izrazi pričakovanja k pozitivnim premikom, to je rešitvam.

Tudi izbor filmov je iz velike količine narejenega iztrgan vzoreček, ki opozarja na kršitve pravic v vseh časovnih obdobjih in predstavlja nekatere najbolj ranljive skupine, ki se jim kršitve najpogosteje dogajajo. Izbrani filmi skušajo prikazati, da mora biti varovanje naših pravic nenehno, saj lahko danes ti, na poziciji moči, jutri postaneš tisti, kateremu se pravice kršijo.

In ne nazadnje skušajo izbrani filmi povedati, da je treba v prizadevanjih za življenje v strpni družbi "sebi obuti copate" ne "oblačiti ves svet v preprogo".

Nataša Kuzmič, predstavnica Varuha za odnose z javnostmi

Pri nastajanju dogodka so sodelovali (po abecednem redu)

- Akademija za gledališče, radio, film in televizijo: www.agrft.uni-lj.si
- Arhiv RS, Ministrstvo za kulturo: www.gov.si/ars
- Arsmidia: franci.zajc@arsmedia.si
- Ata: janez.jauh@siol.net
- Bela film: ida.belafilm@siol.net
- Cankarjev dom: www.cd-cc.si
- Dijaški dom Ivana Cankarja, KUD Pozitiv: www.dic-lj.com
- Dimitar Anakiev Films: dimitar.anakiev@guest.arnes.si
- Društvo slovenskih filmskih ustvarjalcev: www.drustvo-dsfu.si
- Filmski sklad RS: www.film-sklad.si
- EAST/WEST Film Prod: mihalobnik@email.si
- Festival slovenskega filma: www.fsf.si
- Festival gejevskega in lezbičnega filma: www.ljudmila.org/siqrd/fglf/21
- Kinoatelj: www.nostrocine.co.uk/kinoatelj
- Kinodvor: www.kinodvor.si
- Luksuz Produkcija: www.kid-pina.si/~dzpm/luksuz/firstpage.htm
- Miha Peče, Inštitut za slovensko narodopisje ISN: www.zrc-sazu.si/isn
- OŠ Gorišnica: www2.arnes.si/~osmbgo1s/osgorisnica/raziskovalne_naloge.htm
- Navigator film: www.navigatorfilm.at
- Produkcija Nune: www.nune.biz
- RTV Slovenija (koordinator projekta Igor Palčič): www.rtv slo.si
- Saša Goropevšek, PIFF, DokMa: sasa.goropevsek@pi-ff.net
- Srednja ekonomska šola Maribor: www.ekonomska-mb.org
- SŠ za elektrotehniko in računalništvo, Ljubljana: www.s-sser.lj.edus.si/nova/index.php
- Tone Rački, KUD Cineast: www.ljudmila.org/kudcineast
- ZANK produkcija: www.ljudmila.org/scca/ip/zanka/dok-TV.html

Vloga varuha pri ustvarjanju strpnejše družbe

Naloga Varuha človekovih pravic je ugotavljati in preprečevati kršitve človekovih pravic in druge nepravilnosti ter odpravljati njihove posledice. To počne na dveh ravneh. Prva raven je ukvarjanje s posamezno prijavo zatrjevanega kršenja človekovih pravic posameznika, druga pa delo sistemske, promocijske in preventivne narave. Ozaveščanje posameznikov o njihovih pravicah in pravicah drugih, izobraževanje ljudi o načinih za popravilo krivic oziroma načinih za preprečevanje kršitev ter spodbujanje širše javnosti k upoštevanju drugačnosti, ki je podlaga za oblikovanje strpnejše družbe, obsegajo preventivni del varuhovega delovanja, ki postaja v multikulturni družbi čedalje pomembnejši. Ne živeti drug mimo drugega, temveč učiti ljudi živeti skupaj, tudi to je naloga varuha.

Za doseganje tega je bistvena promocija strpnosti, ki je neodtujljivo povezana s človekovimi pravicami. Strpnost ne pomeni zgolj strpnega 'prenašanja drugih in drugačnih ob sebi', temveč izhaja iz prepričanja, da je treba dosledno spoštovati pravice ljudi takšne, kot so: splošno sprejete (pripadajo vsem brez razlik), neodtujljive (nihče jih nikomur ne more odvzeti iz kakršnegakoli razloga) in nedeljive (ni mogoče, da bi nam nekatere pravice pripadale, druge pa ne). Odnos je vzajemen: zavzemanje za človekove pravice je ključni element strpnega vedenja; brez odločitve za strpnost pa obenem ni mogoče doseči ustrezne ravni spoštovanja in uveljavljanja človekovih pravic.

Mednarodne institucije za boj proti rasizmu in nestrpnosti prav tako kot nacionalne institucije za človekove pravice in ombudsmani opažajo nove oblike nestrpnih in diskriminatornih praks. Ena izmed teh je t. i. novi rasizem, lahko bi ga poimenovali tudi "kulturni rasizem". Gre za obliko diskriminatornega javnega diskurza, ki se je iz diskurza, temelječega na bioloških razlikah, premaknil k na videz bolj sprejemljivemu diskurzu temelječemu na kulturnih razlikah. Takšen diskurz zagovarja pravico skupin, in še posebej nacij, da varujejo lastno identiteto, ki jo sestavlja tradicionalno jedro, ki vsebuje vrsto kulturnih značilnosti (jezik, zgodovina, kultura ipd.) in ne sme biti "zastrupljeno" s tujo kulturo, če se hoče ohraniti. Promotorji takšnega diskurza predstavijo večinsko prebivalstvo kot tisto, ki je ogroženo s strani drugih in drugačnih, pri ohranjanju lastne kulturne identite. Najbolj nevarno pri tem pa je dejstvo, da promotorji takšnega diskurza to počnejo v imenu človekovih pravic ter predstavljajo organizacije za boj proti diskriminaciji in nestrpnosti, nacionalne institucije za človekove pravice in ombudsmane kot tiste, ki s svojim delovanjem ogrožajo kulturno identiteto naroda. Tako kljub vladnim ukrepom in sprejetim pravnim okvirom za boj proti diskriminaciji in nestrpnosti nastajajo vrzeli med uradno antidiskriminacijsko politiko in javnim mnenjem.

Učinkovito udejanjanje institucionalnih in pravnih norm za boj proti diskriminaciji je v praksi odvisno tudi od javnega mnenja. Pri tem je potrebno vedeti, da se populistični predsodki ustvarjajo, širijo in obdržijo v družbi ne zgolj s pomočjo ekstremnih organizacij, temveč tudi s pomočjo političnih akterjev in množičnih medijev. Zato je naloga vlad, institucij, ki delujejo na področju človekovih pravic, nevladnih organizacij, univerz in raziskovalnih institucij, da uberejo nove poti, najdejo nove strategije in prakse za boj proti obstoječim in nastajajočim oblikam diskriminacije.

Temu se in se bo posvečala tudi nedavno ustanovljena skupina za spremljanje različnih oblik diskriminacije in nestrpnosti pri Varuhu človekovih pravic RS. Tako bo Varuh še več svojega časa namenil promociji in izobraževanju za strpno družbo. To bo zajemalo tako ozaveščanje o Evropski konvenciji za človekove pravice, ki zagotavlja civilne in politične pravice, kot tudi o Evropski socialni listini, ki zagotavlja socialne in ekonomske pravice. Prav tako na tem mestu ne gre pozabiti na Okvirno konvencijo za varstvo manjšin, ki podpisnice, med katerimi je tudi Slovenija, zavezuje, da bodo uveljavljale popolno in dejansko enakopravnost pripadnikov manjšin na vseh področjih gospodarskega, družbenega, političnega in kulturnega življenja. Pri tem bo seveda nujno povezovanje z nevladnimi organizacijami, univerzami, raziskovalnimi institucijami in javnimi zavodi. Varuh bo tu nastopal predvsem v vlogi spodbujevalca in promotorja projektov.

To vlogo varuhu omogoča visoka stopnja ugleda, kredibilnost in zaupanje ljudi v institucijo varuha, ki si jo je pridobil v času svojega desetletnega delovanja, aktivnega posvečanja odnosom z javnostmi in pospešenega delovanja na področju promocije in izobraževanja za človekove pravice. Aktivno sodelovanje z različnimi javnostmi in povezovanje med državnimi institucijami in nevladnim sektorjem, univerzami, zasebnimi inštituti in drugo širšo strokovno in nestrokovno javnostjo mu je z leti ustvarilo tudi bogato socialno mrežo in s tem dostop do pomembnih informacij.

Matjaž Hanžek, varuh človekovih pravic. Avtorica: Mojca Markizeti

Dostop do informacij med drugim vključuje tudi informacije o možnostih kandidiranja za finančna sredstva v programih EU namenjenim ozaveščanju in izobraževanju o človekovih pravicah in boju zoper diskriminacijo. Ker zahtevata tako promocija kot izobraževanje veliko finančnih sredstev, je naloga varuha kot spodbujevalca tudi ta, da pri različnih javnostih, ki so lahko s svojim delovanjem vključene v proces odpravljanja nestrpnih in diskriminatornih praks, spodbuja pripravo projektov, ki bodo lahko del omenjenih programov EU in jim bodo lahko tako zagotovljena tudi finančna sredstva. Pri tem pa je bistvenega pomena, da vlada zagotovi ustrezen informacijski sistem in strokovno podporo tistim, ki želijo kandidirati.

Vlogo spodbujevalca bo varuh udejanjal z vrsto aktivnosti, ki pa so lahko obenem tudi že del obstoječih in načrtovanih programov Evropske unije. Te aktivnosti so sledeče:

- Spodbujanje raziskovalnih institucij in nevladnih organizacij k odkrivanju različnih oblik diskriminacije in nestrpnosti, ki bo omogočilo predvidevanje nadaljnega razvoja diskriminatornih oblik, zgodnja opozorila in hitre ukrepe
- Povezovanje vladnih, nevladnih, lokalnih in mednarodnih organizacij v boju proti nestrpnosti
- Spodbujanje množičnih medijev (lastnikov, urednikov, novinarjev) k preseganju diskurzov, ki spodbujajo predsodke in poglobljajo kulturni rasizem in spodbujanje množičnih medijev k promociji strpnosti
- Spodbujanje različnih ciljnih javnosti, da se aktivno vključijo v omejevanje sovražnega govora, rasistične in ksenofobne propagande na svetovnem spletu
- Izobraževanje za strpno družbo - organizacija različnih izobraževalnih oblik in priprava informacijsko-izobraževalnega gradiva
- Spodbujanje aktivne udeležbe mladih v boju proti diskriminaciji in nestrpnosti s pomočjo sodelovanja Varuha in različnih fakultet, šol in nevladnih organizacij
- Priprava in spodbujanje multimedijskih kampanj za promocijo strpnosti
- Spodbujanje različnih ustvarjalcev k boju proti nestrpnosti in diskriminaciji (filmskih delavcev, fotografov, pisateljev, pesnikov)
- Zagotavljanje in omogočanje dostopnosti do informacij o diskriminaciji in nestrpnosti

Veliko zgoraj opisanih aktivnosti varuh že udejanja s konkretnimi projekti in aktivnostmi, katerih glavni namen je ozaveščanje širše javnosti o pojavnih oblikah diskriminacije in načinih njihovega odpravljanja ter o prednostih strpnega vedenja. Ti projekti pa so pomembni še zaradi dveh stvari. Z realizacijo in močno promocijo omenjenih projektov ter informiranjem o možnostih za izvedbo novih bo varuh spodbudil tudi druge k pripravi projektov, namenjenih promociji in izobraževanju za strpno družbo. Bistveni pa so tudi zaradi zbiranja in ustvarjanja gradiv o pojavnih oblikah diskriminacije in nestrpnosti in njihovem odpravljanju. Na ta način dopolnjujejo varuhovo delo pri ustvarjanju sistematične baze podatkov za vse oblike diskriminacije in nestrpnosti. Takšna sistematično urejena baza bo predstavljala osnovo za delo antidiskriminacijske skupine v prihodnosti, za raziskave, reševanje konkretnih primerov in ustvarjanje strategij odpravljanja različnih vrst diskriminacije in nestrpnosti v prihodnosti. Ker je nujno, da v tem procesu varuh sodeluje z različnimi javnostmi, si bo prizadeval, da bazo podatkov v prihodnje naredi javno dostopno v obliki, ki bo različnim uporabnikom na voljo kjerkoli in kadarkoli. Zgolj dostopnost do pomembnih dokumentov, primerov, definicij, pravnih okvirov, raziskav in statističnih podatkov bo omogočalo učinkovito vključevanje različnih javnosti v boj zoper diskriminacijo in nestrpnost.

Barbara Samaluk, strokovna sodelavka

Odgovornost ustvarjalcev in medijev

Na vprašanje, ali imajo umetniški ustvarjalci kakšno odgovornost glede varstva človekovih pravic in svoboščin, je najbolj neposreden in stvaren odgovor: ne. Za varovanje človekovih pravic, preprečevanje neutemeljenih razlikovanj (diskriminacije) in reševanje konfliktov v družbi je odgovorna država, ki ima za ta namen številne mehanizme in institucije. Naloga ustvarjalcev pa med drugim je, da družbi in posameznikom postavljajo ogledalo. Ogledalo umetnikov je lahko izkrivljeno, zato je tudi slika, ki jo ustvarjajo, lahko popačena. Ustvarjalci za odmevnejši in neposrednejši prenos svojih sporočil lahko tudi pretiravajo. Takšne prijeme tudi sam dobro poznam iz časov v drugi polovici sedemdesetih in prvi polovici osemdesetih let prejšnjega stoletja, ko sem v objavljal politično satiro v karikaturah in stripih. In zato imel tudi nekaj težav¹. Če komu takšna izkrivljena in pretirana slika ni všeč, je to predvsem njegov problem.

Zato je pravo vprašanje, kako preprečiti posege oblasti v umetniško ustvarjanje. V Sloveniji svobodo umetniškega ustvarjanja zagotavlja 59. člen Ustave RS. Ta določba ne daje nobenih (zakonskih) pooblastil za omejitve te svoboščine². Omeji se lahko samo zaradi uveljavljanja drugih ustavnih pravic ali svoboščin. Na primer, pravice do zasebnosti in drugih osebnostnih pravic. Drugače določa Evropska konvencija o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin (EKČP), ki v prvem odstavku 10. člena zagotavlja pravico do svobodnega izražanja, ki vključuje tudi svobodo umetniškega izražanja; v drugem odstavku pa našteva primere, ko je mogoče to pravico omejiti. Svobodo izražanja je mogoče omejiti le z zakoni iz razlogov varnosti države, javne varnosti, preprečevanja neredov ali zločinov, zaradi zavarovanja zdravja ali morale, ugleda ali pravic drugih ljudi, preprečitve razkritja zaupnih informacij ali zavarovanje avtoritete in nepristranskosti sodstva. Države lahko te omejitve predpišejo le v obsegu, ki je, kot pravi konvencija, "nujen v demokratični družbi".

Na podlagi 10. člena EKČP je Evropsko sodišče za človekove pravice (ESČP) oblikovalo bogato in poučno sodno prakso. Največkrat so bile na podlagi tega člena države obsojene, ker so dopustile obsodbe novinarjev zaradi obrekovanja ali razžalitev; v številnih primerih so bili tožniki politiki. ESČP daje izjemno pozornost svobodi medijev, ki jih šteje za temelj in "pse čuvaje" demokratičnih družb, zato je doslej praviloma zaščitilo svobodo izražanja v medijih. Šele v zadnjih letih se je nihalo v praksi tega sodišča obrnilo v smer večjega varstva zasebnosti³. V sodbah in literaturi je največkrat citiran del obrazložitve iz sodbe v zadevi *Handyside*⁴, ko je ESČP poudarilo, da mediji niso namenjeni le prenašanju vsebin, ki so sprejete z naklonjenostjo, so nesporne ali manj pomembne. Svoboda govora iz 10. člena EKČP varuje tudi informacije in ideje, ki "žalijo, šokirajo ali vznemirjajo državo ali del populacije. Takšne so zahteve pluralizma, tolerance in svobode duha, brez katerih ni demokratične družbe."

Zgodovina je polna primerov sporov med umetniškimi ustvarjalci in različnimi oblastniki, ki niso bili zadovoljni s sliko, ki so jim jo ti v svojih delih kazali. Marsikateri umetnik je bil zato tudi preganjan, vendar je na daljši rok praviloma izšel kot zmagovalec. Vsakdo ve, kdo je bil Michelangelo Buonarroti, malokdo pa danes ve, kdo so bili papeži, s katerimi je bil v sporu. Čeprav so bili ti takrat močni nosilci oblasti, umetnik pa je imel edino moč v svoji ustvarjalnosti. Vendar njegovih del in imena čas ni izbrisal; takratni mogočniki in njihova dela pa so večinoma pozabljeni. Nerazumevanje slike, ki jo ponujajo ustvarjalci, velja tudi za nekatera druga področja. Letos je imela velik odmev akcija oglaševalske agencije, ki je na velikih plakatih prikazovala podobo dečka, pod njim pa napis: "Če ne boš priden, te bomo dali Slovencem". Akcija, s katero so očitno želeli opozoriti na stereotipe o posameznih družbenih skupinah, je tako razhudila eno od nacionalno usmerjenih zunajparlamentarnih strank, da je zoper avtorje vložila ovadbo zaradi kaznivega dejanja spodbujanja in razpihovanja narodnega sovraštva in nestrpnosti. Avtorji so s svojo akcijo očitno dosegli svoj namen, reakcije pa so bile očitno pretirane s strani tistih, ki v poudarjeni sliki v ogledalu niso prepoznali prave sporočilnosti akcije.

Primer literatov, ki sta bila pred rednimi sodišči obsojena zaradi obrekovanja, njune knjige pa umaknjene iz prodaje, kažeta, da je svoboda umetniškega ustvarjanja ogrožena tudi v Sloveniji.

V prvem primeru je šele Ustavno sodišče RS postavilo stvari na pravo mesto, ko je pisatelja oprostilo obtožb posameznika, ki se je prepoznal kot lik v romanu. V drugem primeru pa pisateljici kaže slabše, saj je pravnomočno obsojena tudi na visoko kazen, ker ji ni uspelo iz prodajaln umakniti vseh izvodov sporne knjige, kot je ukazalo sodišče. Zaradi izjemno visokih kazni ji grozi izguba premoženja. V romanu so namreč tožniki prepoznali pokojne starše, najbolj pa jih je motil opis njihovega spolnega življenja. Ob zgornjem prikazu ureditve svobode izražanja in sodne prakse na tej podlagi je res težko sprejeti takšno sodno odločitev. Pisateljici pa ne kaže dobro, ker je očitno zamudila nekatera pravna sredstva, ki bi primer lahko pripeljala do ustavnega sodišča in kasneje morda pred ESČP. Ob tem, da ni imela srečne roke pri izbiri odvetnikov, pa je naletela tudi na očitno nerazgledane sodnike, ki ne razumejo vseh razsežnosti in pomena svobode umetniškega ustvarjanja. Da ni pisateljeva dolžnost v romanu, tudi prepoznavne osebe in dogodke, opisovati "po resnici".

Pravo vprašanje torej ni, ali imajo ustvarjalci kakšne pravne ali etične odgovornosti za spoštovanje pravic, sožitje in razumevanje v družbi, temveč kako preprečiti, da bi prek državnih organov posamezniki ali skupine omejevali pravice ustvarjalcev do svobodnega izražanja. Pri tem je treba ločevati umetniško ustvarjanje od drugih medijskih sporočil.

Če za prvo velja, da morajo avtorji uživati skoraj popolno svobodo, pa snovalci medijskih sporočil niso brez širše odgovornosti. Vpliv njihovih sporočil je veliko večji od vpliva umetniških, zato je mogoče od njih zahtevati tudi večjo odgovornost. Mediji lahko spodbudijo celo nemire, revolucije ali vojne; še posebej če jih v to usmerja politika.

Mediji tudi veliko močneje posegajo v pravice posameznikov, še zlasti v pravico do zasebnosti, časti in dobrega imena. V že citirani knjigi o javnem in zasebnem v medijih sem utemeljil tezo, da je posameznik mnogo slabše zaščiten, kadar v njegove pravice posegajo mediji, kot takrat, kadar vanje posega država. Človekove pravice in mehanizmi njihovega varstva so se v dolgih desetletjih razvili in uveljavili; takšnih mehanizmov, vsaj učinkovitih, pa še nismo razvili, ko gre za poseganje medijev v pravice posameznikov. Na tem področju bo treba poleg formalnih sodnih poti, ki v številnih primerih zaradi dolgotrajnosti in formalnosti niso učinkovite, razviti vzporedne modele varstva pravic, predvsem mehanizme samo- in so - regulacije. Če tega ne bodo storili sami medijski akterji, jih bo k temu morala prisiliti država ali zadeve urediti sama.

Vir: zložanka Jara kača nestrpnosti

¹ Ena takratnih funkcionark in mojih "šefinj" je namreč v enem od negativnih junakov stripa Mostiščarji "prepoznala" svojega partnerja, ki pa je bil takrat "slučajno" tudi predsednik IS (takratne vlade). Res pa je, da sta oba imela podobne brke.

² Posebnost svoboščin, za razliko od pravic, je v tem, da država ne sme posegati vanje. Pravice pa nosilec dajejo neka upravičenja, ki jih lahko tudi iztožijo na sodišču.

³ Več o tem v knjigi Jernej Rovšek: Zasebno in javno v medijih, pravna ureditev in praksa v Sloveniji, zbirka Mediawatch, Mirovni inštitut 2005 ter v člankih: "Večje varstvo zasebnosti", Pravna praksa, številka 31, 23. 09. 2004 in "Nihalo se je od svobode izražanja obrnilo v prid varstvu zasebnosti", Medijska preža 20/21, november 2004.

⁴ *Handyside* proti Veliki Britaniji, sodba ESČP z dne 7. 12. 1976. Dotlej manj pomemben založnik z imenom *Handyside* je prišel v zgodovino, ko je izdal knjigo o nasvetih za mladoletnike, ki so vsebovali tudi nasvete o spolnosti. Angleško sodišče ga je obsodilo in kaznovalo, ker je izdal knjigo z obsceno vsebino, ESČP pa je ugotovilo, da je Velika Britanija s tem prekršila 10. člen EKČP.

Jernej Rovšek, namestnik varuha človekovih pravic

ODGOVORNOST FILMSKIH USTVARJALCEV IN ČLOVEKOVE PRAVICE

VSTOP PROST: petek, 9. 12. 2005, Kinodvor

URA	NA PLATNU: FILMI O PRAVICAH	AVTOR (-ICA) / (-JI) (-ICE)	LETO	ČAS	PRODUKCIJA
12:00	Nestrpnost	Željko Ivančič	2004	3'	RTV SLO - Otroški in mladinski program
12:03	BRČV 2004	Barbara Kelbl, Nina Kozinc, Viki Bertoneclj	2004	23'	VČP in sodelavci projekta Oblike nestrpnosti v Sloveniji
12:30	Zradirani	Dimitar Anakiev	2004	45'	Dimitar Anakiev Films
13:15	V tranzitu	Dražen Štader	1999	16'	AGRFT
13:35	Občinski svetnik	Dženi Rostohar, Sašo Petan, Majda Krivograd, Sandi Pobežin, Klavdija Hudorovič	2003	10'	LUKSUZ PRODUKCIJA
13:45	Alahu predane	Boštjan Mašera	2003	60'	RTV SLO - Verski program
14:45	Med štirimi stenami	Zemira Alajbegović - Pečovnik in Neven Korda	1999	34'	Zank / VPK / RTV SLO
15:20	Prepovedani vzornik	Marko Horvat	2002	6'	KUD POZITIV (DIC)
15:26	Črna pega čez oči	Irena Glonar	1974	15'	AGRFT
16:00 - 17:30 PRED PLATNOM: KLEPET O USTVARJALNOSTI IN PRAVICAH					
18:00	Razprodaja sreče	Marko Horvat	2003	11'	KUD POZITIV (DIC)
18:11	Jutrišnje Delo	Jože Pogačnik	1967	11'	Viba film Ljubljana
18:22	Cukrarna	Jože Pogačnik	1972	14'	Viba film Ljubljana
18:36	Selitev	Jurij Gruden	2002	13'	AGRFT
18:50	Izkušnja razlike	Marko Nabršnik	2004	48'	RTV SLO - Informativno izobraževalni program
19:40	Ko bom jaz umrl, bo en majhen pogreb	Florijan Skubic	2002	18'	AGRFT
20:00	Dva svetova	Aleksandra Vokač	2004	50'	RTV SLO - Informativno izobraževalni program
20:50	Čisto srečen, kakršen sem	Klaus Muller, Miha Lobnik	1998	45'	EAST / WEST Film Prod
21:35	Člen 7: naša pravica!	Tomas Korschil in Eva Simler	2005	82'	RTV SLO / NAVIGATORFILMS / ÖRF
23:00	Zamolčani - moč preživetja	Jože Možina	1990	59'	RTV SLO - Kulturno umetniški program

Katalog filmov

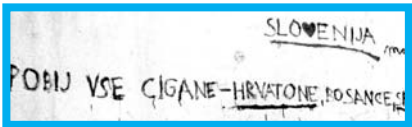
Animacija: **NESTRPNOST**, 2004, animirani, 3'

Avtor: Željko Ivančič; Scenarij: Nada Ivančič, Željko Ivančič; Produkcija: RTV Slovenija (Otroški in mladinski program), Ljubljana

Vsebina: Nestrpnost je kratki animirani film o pohištvu. Pripoveduje zgodbo o štirih stolih, ki živijo svoje življenje. V trenutku, ko v ta svet vdre človek, nastane popolna zmeda. No, prav človek s svojim posegom pa med pohištvom ustvari svet enakopravnih ter enakih. Happy end.

Film: **BRČV 2004**, 2004, dokumentarni, 23'

Avtorji: Barbara Kelbl, Nina Kozinc, Viki Bertonec; Produkcija: Varuh človekovih pravic in avtorji projekta Oblike nestrpnosti v Sloveniji

BRČV 2004

Vir: zložanka Jara kača nestrpnosti

Vsebina: Brezproračunski dokumentarec z naslovom BRČV 2004 je posnet v gverilski maniri in prinaša pričevanja ljudi, ki so bili tarča nasilja v javnosti: lezbijke, Afričana, Romkinje, aktivista, lastnika gejevskega kluba in igralca, ki je igral geja v neki televizijski nadaljevalki. Napadi, ki so jih doživljali so bili zanje časovno in prostorsko nepredvidljivi ter posledica stališča napadalcev, da oni niso zares ljudje, temveč predvsem Romi, homoseksualci, levičarji, Afričani, zato naj bi jih bilo legitimno tepsti, zmerjati, poniževati in izključevati.

Film: **ZRADIRANI**, 2004, dokumentarni, 45'

Režija in scenarij: Dimitar Anakiev; Producent: Dimitar Anakiev; Produkcija: Dimitar Anakiev Films, Tolmin

Vsebina: Dokumentarec raziskuje originalno metodo etničnega čiščenja, ki jo je leta 1992 izvedla slovenska vlada in so jo neodvisni mediji pozneje poimenovali "nežno ubijanje". 26. februarja, leto dni po odcepitvi od Jugoslavije, je slovenska vlada iz registra stalnih prebivalcev izbrisala 18.305 tujcev. Ta administrativni pomor - izveden, kot bi brisali reklamno pošto - je povzročil številne osebne tragedije: ljudje, od katerih so bili mnogi rojeni v Sloveniji, so bili pridržani brez dokumentov, izgubili so službe, zdravstveno in pokojninsko zavarovanje. Veliko so jih prijeli kot "nelegalne priseljence" in jih izgnali v Albanijo, Bosno in Hercegovino, Hrvaško, Srbijo in Makedonijo. Nekatere deportacije so ljudi potisnile v središča bližnjih etničnih vojn, kjer so postali žrtve nacionalistov iz drugih republik nekdanje Jugoslavije. Tovrstno etnično čiščenje je bilo pred tem v Sloveniji neznano (na primer med pogajanji za vstop v EU); vlada je situacijo dolgo uspešno prikrivala in tako ohranila neomadeževano podobo na Zahodu - podobo demokratične in pluralistične države. Zdaj, deset let pozneje, je Aleksander Todorovič, osrednji lik filma, ustanovil Društvo izbrisanih in se začel boriti za njihove pravice. Dokumentarec sledi Todorovičevi zgodbi in je posnet v najbolj razburljivem trenutku poskusov izbrisanih, da bi dosegli pravično rešitev.

Zradirani, Vir: Dimitar Anakiev Films

Film: **V TRANZITU**, 1999, dokumentarni, 16'

Režija in scenarij: Dražen Štader; Produkcija: AGRFT; Koprodukcija: RTV SLO

V tranzitu, Vir: Center za teatrologijo in filmologijo na AGRFT, Avtor: Dražen Štader

Vsebina: Slovenija je nepogrešljiva država na seznamu vseh ilegalnih prebežnikov, ki si želijo v zahodno Evropo. Prehodni dom za tujce v neposredni bližini centra Ljubljane je zatočišče, oaza, za vse tuje prebežnike, ki so jih pustili na cedilu njihovi tihotapci. Biti ilegalce je tveganje, podobno kvartopirstvu. V tranzitu je zgodba o domu, o čuvaju in ljudeh, ki so ujeti med sanje in resničnost.

Film: **OBČINSKI SVETNIK**, 2003, dokumentarni, 10'

Avtorji: Dženi Rostohar, Sašo Petan, Majda Krivograd, Sandi Pobežin, Klavdija Hudorovič; Producent: Tom Gomizelj; Produkcija: Luksuz produkcija, Krško

Vsebina: Zgodbo o življenju Romov v romskem naselju Kerinov grm pri Krškem pripoveduje romski predstavnik v krškem občinskem svetu Zdravko Kovačič. Skozi pripoved nas seznanja s svojimi vnuki, življenjem žensk, bojem za preživetje itd.

O avtorjih: Film je nastal kot skupinsko delo petih avtorjev na poletni video delavnici z naslovom Media without borders na Trški gori pri Krškem. Mentor video delavnice je bil Želimir Žilnik. Avtorji, Dženi Rostohar, Sašo Petan, Majda Krivograd, Klavdija Hudorovič in Sandi Pobežin, se že nekaj let ukvarjajo s filmom in videom v okviru delovanja Dzmp-Luksuz produkcije in društva Kinodvorana iz Šmihela na avstrijskem Koroškem. Vsi so že sodelovali pri nastajanju raznih kratkih filmih.

Film: **ALAHU PREDANE**, 2003, dokumentarni, 49'

Režija in scenarij: Boštjan Mašera; Produkcija: RTV Slovenija (Verski program)

Alahu predane,
Vir: www.film-sklad.si/html/festival2003/si/program/tv-produkcija/alahu-predane/

Vsebina: V Sloveniji po podatkih islamske verske skupnosti živi približno 100.000 muslimanov. Samo med Radovljico in Jesenicami živi približno 1300 muslimanskih družin. Veliko muslimank in muslimanov je na Jesenicah, kjer so tudi dobro organizirani, tako versko kot kulturno in humanitarno. Redno se sestaja tudi skupina mladih, izobraženih muslimank. Vsaj polovica jih ima visokošolsko izobrazbo, a dela ne morejo dobiti, ker želijo biti "pokrite". So povsem običajna dekleta, kot jih lahko vidimo na ulicah vseh slovenskih mest. Njihove osebne zgodbe so različne; nekatere tople in polne družinske ljubezni, druge zaznamovane s krvaviimi dogodki na Balkanu.

Film: **MED ŠTIRIMI STENAMI**, 1999, dokumentarni, 34'

Avtor: Zemira Alajbegović; Realizacija: Neven Korda; Producent: Andrej Herbec; Produkcija: Zank, VPK in RTV Slovenija (Infor. izobraževalni program)

Vsebina: V dokumentarcu Med štirimi stenami ženske, ki so pobegnile pred nasiljem v lastnih družinah in poiskale pomoč v zatočišču, pripovedujejo svoje zgodbe.

Z zakritimi obrazi govorijo o letih zlorab, nasilja, posilstev, osamljenosti. Obiskali smo tudi zatočišče za ženske in otroke, žrtve nasilja, centre za socialno delo, skupino za nenasilno komunikacijo, v kateri moški poskušajo spremeniti nasilno obnašanje. V filmu govorijo tudi zgodovinarji in antropologi o širših razsežnostih problema. Uporabljeni so prizori iz slovenskih igranih filmov in animirani film.

Film: **PREPOVEDANI VZORNIK**, 2002, igrani, 6'

Avtor: Marko Horvat; Mentor: Matjaž Mrak; Producent: Drago Pintarič; Produkcija: KUD POZITIV, Dijaški dom Ivana Cankarja, Ljubljana

Vsebina: Slovenska družina v ponedeljkovem jutru. Bujenje, histerična, alkoholu naklonjena mati, sin pred odhodom v šolo in odsotni oče. Črno-bela slika med tistim, kar starši so, in tistim, kar pričakujejo od svojih otrok. Vzglede vlečejo in srkajo. Vodka, pomirjevala in čiki proti medu in mleku. Klofuta spoznanja in upanja!?

P R A Z N O V A N J E P R A V I C

Film: **ČRNA PEGA ČEZ OČI**, 1974, dokumentarni, 15'

Režija in scenarij: Irena Glonar; Produkcija: AGRFT

Vsebina: Izpovedi gojencev vzgojnega zavoda Smlednik, ki so vanj prišli iz neurejenih družinskih razmer. Počutijo se odrinjene, zapostavljene in nerazumljene od zunanjega sveta. Edini njim prijazen prostor je zavod Smlednik. In najbližje jim je strah pred ljudmi in strah pred življenjem po odhodu iz zavoda.

Film: **RAZPRODAJA SREČE**, 2003, igrani, 11'

Režija: Marko Horvat; Mentor: Matjaž Mrak; Producent: Drago Pintarič; Produkcija: KUD POZITIV, Dijaški dom Ivana Cankarja, Ljubljana

Vsebina: Film obravnava socialno temo zasvojenosti na globlji način. Poskuša osvetliti civilizacijski kontekst - sodobno potrošniško družbo, usmerjeno v zabavo in užitek. Za mlade, ki hočejo "zdaj in tukaj", heroin predstavlja instant kompenzacijo tistega, kar ponuja družba, vendar je to njim nedosegljivo, oziroma prazno in nevredno ...

Film: **JUTRIŠNJE DELO**, 1967, dokumentarni, 11'

Režija in scenarij: Jože Pogačnik; Produkcija: Viba film

Vsebina: Otroško delo, ki je s konvencijami prepovedano, je bilo pred nedavnim nazaj tudi čisto blizu nas nekaj povsem običajnega. Mladi raznašalec časopisov v očetovski vlogi skuša vzdrževati številno družino. Pod bremenom obveznosti še obraz prevzame grenčino odraslosti. Njegova zgodba pa je samo kamenček v mozaiku grozljivosti vsakdana, za katera postajamo vse bolj neobčutljivi.

Film: **CUKRARNA**, 1972, kratki dokumentarni, 14'

Režija: Jože Pogačnik; Scenarij: Metka Vajgl, Matjaž Zajec; Prod.: Viba film

Vsebina: Cukrarna je znamenitost stare Ljubljane. Nekoč tovarna sladkorja, sedaj pribežališče ljudi vseh vrst, poklicev in starosti. V njej so med drugimi prebivali tudi naši pesniki Moderne - Murn, Kette ... Dandanes je "cukrarna" mala galerija človeških usod s senčne strani ulice. Ljudi s tranzitne postaje med včeraj in jutri. Na rob mesta jih je naplavilo ugaslo upanje današnjega dne. Kot Ljubljana ima svojo "cukrarno" vsako mesto.

Film: **SELITEV**, 2002, igrani, 13'

Režija in scenarij: Jurij Gruden; Produkcija: AGRFT

Selitev, Vir: Center za teatrologijo in filmologijo na AGRFT, Avtor: Jurij Gruden

Vsebina: Starejši brezdomec že od nekdaj živi v starem kombiju brez koles, ki je parkiran pred hišo starejše gospe v mirni četrti mesta. Izgleda, da se je z okolico in sosedi dobro spoprijateljil, ko starka v sosednji hiši umre. Njeno hišo podeduje njen egocentrični in do stisk drugih brezbrizni sin. V želji, da bi hiša in njena okolica dobila prekrasno podobo, poskrbi, da odstranijo brezdomčev kombi. Film o brezbriznosti do ljudi na robu.

Film: **IZKUŠNJA RAZLIKE**, 2004, dokumentarni, 48'

Režija: Marko Nabršnik; Scenarij: Dušan Moravec; Producent: Andrej Herbec; Produkcija: RTV Slovenija (Informativno izobraževalni program)

Vsebina: Postrehabilitacijski praktikum je poseben program, ki ga izvajajo v Zavodu za usposabljanje invalidne mladine v Kamniku in je prilagojen najtežje gibalno oviranim mladostnikom. Še posebej je namenjen mladostnikom, ki se (še) ne morejo šolati v rednih srednješolskih programih, pa se kljub temu želijo in hočejo usposobiti. Film je pripoved o smislu življenja.

Film: **KO BOM JAZ UMRL, BO EN MAJHEN POGREB**, 2002, dok., 18'

Režija in scenarij: Florijan Skubic; Produkcija: AGRFT

Ko bom jaz umrl, bo en majhen pogreb

Vir: Center za teatrologijo in filmologijo na AGRFT. Avtor: Florijan Skubic

Izjava režiserja: "Nekje na robu barja, daleč od mestnega vrveža in moderne načina življenja, sem med pšeničnimi polji srečal skupino ljudi. Na sprehod ne smejo sami, ker niso 'normalni'. Zakaj? Ker jih osrečujejo stvari, kot so: sreda dvaindvajsetega, cigareta po kosilu, risanje vlaka ali pa obisk, ki ga zanimajo slike nad njihovimi posteljami. Tam sem prebral: "Ko bom jaz umrl, bo en majhen pogreb." In ta stavek sem odnesel s seboj v svoje normalno življenje." Florijan Skubic

Film: **DVA SVETOVA**, 2004, dokumentarni, 50'

Režija: Aleksandra Vokač; Scenarij: Branko Završan; Producent: Andrej Herbec; Produkcija: RTV Slovenija (Informativno izobraževalni program)

Vsebina: Teža gluhoti ni le v tem, da je to medicinska invalidnost zaradi okvarjenega slušnega organa. Dosti težje je dejstvo, da so gluhi spričo svoje drugačnosti in oteženega stika z nami slišječimi skriti in odmaknjeni na rob družbe. Kako živeti kot tujec v lastni deželi, označen kot nedostopen, manjvreden? Mogoče pa smo nedostopni mi? Kje se skriva ta nepremostljiva ovira med obema svetovoma, se skupaj z gluhih sprašujeta scenarist Branko Završan in režiserka Aleksandra Vokač.

Film: **ČISTO SREČEN, KAKRŠEN SEM**, Slovenija/Nizozemska, 1998, dok., 45'

Režija: Klaus Muller; Kamera: Miha Lobnik; Produkcija: EAST/WEST Film Prod

Vsebina: Vroč poletni teden v Italiji leta 1997. Mladi geji in lezbijke iz vsega sveta se srečajo na letnem srečanju organizacije IGLYO in spregovorijo o istospolnosti v času fašizma in o njihovih življenjih v današnjem času. Prvi slovenski dokumentarec o življenju (mladih) gejev in lezbijk.

Film: **ČLEN 7: NAŠA PRAVICA!**, Avstrija/Slovenija, 2005, dokumentarni, 82'

Režija: Tomas Korschil in Eva Simler; Produkcija: Navigati film, ÖRF in RTV Slovenija (Kulturno-umetniški in dokumentarni program)

Vsebina: Govori o položaju Slovencev na Avstrijskem Koroškem in politični zgodovini. Člen 7 - naša pravica! (Artikel 7 - Unser Recht!), ki smo ga lahko videli na letošnjem festivalu avstrijskega filma Diagonale, je informativen, tekoč, lucidno zmontiran in v televizijskem stilu posnet dokumentarec o problematiki koroških Slovencev, ki s pomočjo intervjujev - v glavnem koroških Slovencev, udeleženih v protestih iz sedemdesetih let prejšnjega stoletja - in številnih arhivskih posnetkov ORF in RTV Slovenije jasno pokaže, da je manjšinski problem na Koroškem nemogoče enostransko razložiti in da ga moramo obravnavati kot preplet zgodovinskih dejstev, anahronističnih vzgibov politikov in specifične politične situacije na Koroškem. (Večer, 25. 3. 2005)

Člen 7: naša pravica!
Vir: http://www.artikel7.at/index.php?Art_ID=15

Film: **ZAMOLČANI - MOČ PREŽIVETJA**, 1990, dokumentarni, 59'

Režija in scenarij: Jože Možina; Produkcija: RTV Slovenija

Vsebina: Dokumentarec je zgodba o spravnem zgledu v slovenski družbi, ki je še razklana zaradi medvojnih dogodkov. To je pričevanje o strpnosti in prizadevanju za svet kjer drug drugemu priznamo njegovo bolečino in mrtvim brez razlik človeško dostojanstvo. Oddaja je doživela silovit javni odmev in sprožila prizadevanje za izenačenje žrtev vojne ne glede na povzročitelja njihove smrti.

Dolge vrste ljudi, ki so brez vsega!

Da bi neoliberalni globalni kapitalizem iz inventivne sile umetnosti iztisnil čim večjo dobičkonosnost, potiska umetnost in njeno ustvarjalnost celo dlje, kot bi prišla po lastni notranji logiki, vendar zgolj zato, da jo uporabi še bolj perverzno, podobno kot zvodnik izkorišča silo kreativnosti za kopičenje presežne vrednosti.

Kapital izkorišča umetnost in s tem nenehno ponavlja njeno odtujenost v razmerju do življenjskega procesa, ki jo oplaja, kar pomeni, da jo nenehno ločuje od sil odpora. Kot je zapisala brazilska teoretička Suely Rolnik, imamo na eni strani »turbo nabito« inventivno silo umetnosti, ki pa je povsem »osvobojena« razmerja do odpora, in na drugi odpor (nezadovoljno mladino in delavce, ki protestirajo).

Rolnikova opazuje v tem procesu tudi nenehno produkcijo dveh različnih in diametralno nasprotujočih si identitet ali človeških pozicij. Na eni strani imamo zlahka - prisvojljive, »žened-za-nošnje« (t. i. »luksuzne«) identitete, ki jih spremljajo mogočne marketinške operacije; identitete, ki jih nenehno distribuirajo in povečujejo množična medijska občila.

Vse te marketinške operacije nas hočejo prepričati, da sta poistovetenje s temi idiotskimi (tudi reklamnimi in šou biznis) podobami in njihova uporaba edini način za rekonfiguracijo lastnega življenja, in še več, da je to edini način, kako naj lahko človek pripada tej »luksuzni subjektivnosti«. Časopisi in televizije v Sloveniji dandanes tekmujejo v širjenju teh idiotskih podob.

To pa ni trivialna zadeva, kajti zunaj takšnega »luksuznega« teritorija človek tvega socialno smrt, ki sproži, kot piše Rolnikova, izključitev, ponižanje, pomanjkanje ali celo tveganje dobesedne smrti, dobesedno padec v kanal »škart subjektivnosti«, ki ji pripadajo grozljivi scenariji, sestavljeni iz vojn, rasizmov, revnih predmestnih četrti, racij, ugrabljanja, dolgih čakalnih vrst v bolnišnicah, podhranjenih otrok, brezdomcev, ljudi brez zemlje, brez »srajce« in brez papirjev. Medtem ko se »škart subjektivnost«, ki ji pripadajo ljudje, ki so lahko samo »brez vsega«, nenehno sooča s ponižanjem nevrednega življenja, se t. i. »luksuzni subjekti« bojijo, da bodo zdrsnili v območje škarta in da bo ta padec nemara nepreklicen.

Mar zgodbe, ki jih vsak dan posredujejo množična občila, niso dovolj trden dokaz o poglobljanju prepada med tema subjektoma? V Sloveniji, denimo, smo priče grozotam življenja in resničnemu neredu oziroma že izgredi, ki ga trpijo Romi, a obstajajo tudi druge skupine, denimo »izbrisani«. Širše gledano, v svetu nasploh, pa lahko opazujemo grozote vojn in številne druge oblike bede.

Grozljiv položaj v Sloveniji doživljajo »izbrisani«. Na voljo je več izrazov, s katerimi bi lahko poimenovali množično kršenje človekovih pravic, to morilsko dejanje socialne politike slovenske države: mehki genocid, administrativni genocid, administrativno etnično čiščenje, civilna smrt, množična denacionalizacija in tako naprej. Vse to so paradigme za socialne in politične odbitke, eliminacijo, de- in reteritorializacijo teles in življenj, izbris pravic in prikrajšanje za zadovoljevanje temeljnih potreb. Naštete paradigme so skoraj učbeniški zgled sodobne biopolitike.

Takšni izrazi prevlade nad golimi življenji omogočajo političnim oligarhijam v posttranzicijskih družbah, da se konstituirajo kot suvereni, da narodu demonstrirajo prakso suverenstva. Ali kot pojasnjuje Šefik Šeki Tatlíč, teoretik iz Sarajeva: Postsocialistične in nekdanje vzhodnoevropske družbe ne zaznavajo globalnega kapitalizma skozi bodoče neenakosti in razredne delitve, marveč so voljne pripraviti svoje države oziroma ekonomije na sprejetje globalnega kapitalizma.

Zahteve Evropske unije do (post-)tranzicijskih družb razumejo kot sprejetje številnih skrajnosti, kakršna je, denimo, uvedba informacijske družbe, le da z napačno predpostavko, da gre za golo tehnološko strukturo.

Temu sledijo skrajna ekonomska neravnovesja, skrajne razredne delitve, fašistični nacionalistični režimi, ki so dekodirani kot zgolj figure v neskončnih političnih igrah.

Proces je končan, prvič, z izkoriščanjem poglobljanja vrzeli, in drugič, s krepitvijo različnih političnih pozicij in razvijanjem ponorejenih rešitev, ki jih na koncu predelajo množična občila.

Marina Gržinić, videoumetnica in filozofinja

Vir: zloženka Jara kača nestrpnosti

Človekove pravice in film

Človekove pravice v najširšem pomenu so nenehen vir tako dramskega kot tudi filmskega ustvarjanja. Od pravice do dostojnega pogreba v Sofoklejevi Antigoni, antičnem delu, ki je nastalo pred 2500 leti, do slovenskega filma Rezervni deli, ki nosi letnico 2003.

Zagotavljanje, ohranjanje ali celo obramba človekovih pravic - resda v najrazličnejših oblikah in izpovednih situacijah - so temeljni postulati dramatičnosti. Ker filmska pripoved brez te dramatičnosti nima izpovednega smisla, ker brez nje razpade na vrsto nemotiviranih prizorov, je dramatična razsežnost človekovih pravic za filmsko pripoved nujno potrebna. Redki so filmski liki, ki bi bili neaktivni, razen seveda, če ni njihova neaktivnost del samega značaja in s tem že tudi aktivna. Aktivni filmski lik se v svoji dejavnosti zavzema in bori za doseg določenega cilja. Pozitivni filmski liki, ki so v nasprotju z redkimi izjemami vedno vsaj moralni, če ne tudi fizični zmagovalci, se zavzemajo in borijo za tisto, kar jim je krateno. To pa so vedno njihove pravice.

Slovenska nacionalna filmografija beleži filme, kjer se varstvo človekovih pravic manifestira v najrazličnejših oblikah. V prvem slovenskem igranem filmu, Štiglicem Na svoji zemlji smo priča obrambi kolektivne, torej nacionalne pravice do svobode, v Dolini miru pravici do mirnega otroštva, v Praznovanju pomladi do ljubezni, v Rezervnih delih do spoštljivega odnosa do nemočnih beguncev, če omenimo samo nekaj zelo različnih pristopov do zagovarjanja in spodbujanja človekovih pravic.

Filmske pripovedi o kolektivnih problemih in s tem kolektivnih pravicah so v novjšem času, vsaj v slovenski kinematografiji, redke. Smisel filma se pač najlaže manifestira, če poudarja družbene ali psihološke situacije, v katerih se prostovoljno ali proti svoji volji znajde posameznik. Te situacije pa ne vsebujejo vedno samo splošno priznanih življenjskih vrednot, zato tudi dramaturških receptov o zgolj eni sami podobi absolutne "pravičnosti", h kateri naj bi težile filmske pripovedi, ni.

Film, ki je ena izmed mimetičnih (posnemovalnih) umetnosti, jemlje svoje fabule največkrat iz vsakdanjega življenja, tudi kadar so te fabule v celoti v domeni fikcije.

Prav zaradi navzočnosti realnega življenja, čeprav je to na filmskem platnu zaradi avtorjevega odnosa do problema in likov na novo kreirano, so tudi kršene človekove pravice realne ali vsaj mogoče. Vsaka kršitev kakršne koli človekove pravice je tako odraz družbenega ali individualnega odnosa do človekove pravice. Omenjeni odnos je predvsem rezultat družbene zavesti in dobe, v kateri so bile pravice kršene.

Filmi so že danes, še bolj pa bodo prihodnjim generacijam zelo nazoren kazalec, kako ljudje dojemajo oziroma so dojemali človekove pravice, hkrati pa bodo tudi jasno dokumentiran indikator, kako se je človekov odnos do spoštovanja in varovanja človekovih pravic spreminjal.

Tone Frelih, predstavnik Ministrstva za kulturo RS

Most zvestobe razmišljanje o odgovornosti

Dokumentarni film je oblika umetnosti, ki kot svojo surovino, snov najpogosteje uporablja ljudi in njihove izkušnje - njihova življenja. Tematizira torej resnično ljubezen, bolečino, veselje, upanje, trpljenje, strah in srečo. Vendar pa je dokumentarni film v svojem bistvu še vedno - film. Umetniška zvrst, ki ji je lastno, da zajema iz resničnosti, svojo snov manipulira in pretvarja v novo resničnost, resničnost umetniškega dela. Zato dokumentarni film ne more biti realističen v smislu objektivnega in neprizadetega, analitičnega odnosa do svoje snovi - do resničnosti. Njegov odnos ni distancirana raziskava - in če je, potem to ni več film.

Dokumentarni film torej ne more imeti do svoje snovi objektivnega odnosa. Vendar pa je lahko svoji snovi zvest. Ta zvestoba ne pomeni ohranjanja vzročno-posledične in časovne istovetnosti z resničnimi dogodki. Je prej kot objektivnost njeno nasprotje. Je ponotranjenje, občutenje neke izkušnje, sočutenje s protagonisti - nosilci zgodbe. Za takšno občutenje pa je seveda potreben subjekt - ustvarjalec, avtor.

Avtorski dokumentarni film ima izjemno moč, da gledalcu preda ponotranjeno občutenje neke izkušnje realnosti. Velika sugestivna moč te umetniške oblike in bistvo njenega nastanka, ki je manipulacija, pa zahtevata visoko stopnjo odgovornosti avtorja v odnosu do snovi. Zahtevata visoko moralno in etično zavest.

Avtorjevo delo je iztrgati zgodbo iz gravitacijskega polja dejanskosti in jo pretvoriti v umetniško obliko na ta način, da se pri tem prehodu v drugo resničnost, v drugo agregatno stanje, ohrani njeno bistvo.

Pri tem ne gre za ohranjanje "resničnega" zaporedja dogodkov, za njihovo "objektivno" vrednotenje in gradiranje, za ohranjanje "enotnosti" dejanskega časa in prostora.

Gre za to, da se avtor, ustvarjalec (pretvarjalec) intimno približa bistvu svoje snovi, da se mu pusti dotakniti, raniti. Da preraste to osebno izkušnjo in jo prelije v film, ki izkorišča (a ne zlorablja) odlomke dejanske resničnosti in jih sestavlja v nov mozaik filmske resničnosti tako, da v gledalcu poustvari občutenje intimne bližine bistvu snovi. Da se gledalca dotakne, ga rani na način sočutenja s protagonisti, nosilci zgodbe.

Film torej ne tematizira dejanske realnosti same, ampak izkušnjo te realnosti. Tak film se lahko gledalca dotakne na izkustveni način, ga spremeni in v

njem sproži mehanizme reakcije, ki jih gledalec potem lahko aplicira v drugem izkustvenem polju - v dejanski resničnosti, v svojem življenju.

Tako je film emotivni izkustveni most med dvema dejanskima resničnostma, med življenji.

Od tod velika avtorjeva odgovornost do soljudi: ne le do tistih, ki jih uporablja kot snov, ampak tudi do gledalcev, v katerih življenja posega s svojo umetnostjo.

Kar velja za dokumentarni film, velja tudi za igrani oz. "fiktivni" film. Ne glede na to, koliko se snov filma oddaljuje od neposredne izkušnje dejanske realnosti, ostaja odgovornost avtorja do bistva njegove teme enaka.

Vse, kar ustvarimo, spreminja naš svet in nas same.

Hanna A. W. Slak, režiserka

Vir: arhiv Varuha človekovih pravic RS

Film lahko mobilizira

Ko človek o razmišlja o človekovih pravicah, najprej pomisli na "velike" teme, povezane z vojnami, nešteti zlorabah žensk in otrok povsod po svetu, kršenja človekovih pravic, ki so posledica represivnih politik in s tem povezanih korupcij v sodstvu, zdravstvu, sociali ipd.

Obstaja veliko dokumentarnih filmov z jasno izraženo osrednjo temo človekovih pravic. So vseh dolžin in pristopov in obravnavajo velike in male usode od posameznikov do narodov, katerih pravice so kršene vsak dan ali pa le enkrat in takrat usodno. Recimo, da so v tem kontekstu "šolski", saj je tema človekovih pravic transparentna in so tudi nastali z jasnim motivom ozaščanja in soočanja gledalca z nesrečno usodo njegovih "protagonistov". Ti filmi so nedvomno izjemno pomembni, saj je film kot množični medij močno orožje. Če "premakne" vsaj enega "nevednega" gledalca, ga prisli k razmišljanju, morda ga celo pripravi do tega, da sede za računalnik in se še dodatno pouči o problemu, ki ga nedvomno zadeva kot prebivalca iste države ali preprosto planeta, podpiše kakšno peticijo, se včlani v kakšno prostovoljno nevladno organizacijo, je ta film že opravil svoje.

Ustvarjalci teh filmov so dostikrat svojevrstni filantropi, neustrašni raziskovalci, tudi anarhisti, morda celo umetniki, ki pa filmski medij predvsem uporabljajo kot orodje in orožje. Novi formati snemanja, ki so preprosti za uporabo in predvsem poceni, so na široko odprli vrata na informacijsko-medijsko avtocesto. Moč tega orožja v času elektronskih medijev raste in s tem tudi odgovornost vseh, ki ga ustvarjajo. Tudi tistih, ki se v svojih filmih ne ukvarjajo neposredno s kršenjem človekovih pravic.

Vsako kršenje oziroma spoštovanje človekovih pravic se namreč začne pri človeku, pri posamezniku in njegovi širini duha in globalni zavesti. Z vzgojo le-te pa je povezana tudi vsaka oblika ustvarjanja, ki je namenjena neki

javnosti. S tega vidika sodijo sem tudi in predvsem igrani film, ki potencialno dosežejo še večji krog gledalcev saj svojega gledalca odpelje v svet iluzije, ki pa nedvomno oblikuje njegovo zavest in odnos do sveta. Ne glede na to, ali je tema filma ljubezen, odraščanje, kriminal, osamljenost ali lepota življenja, je vpliv velik. Čeprav te teme nimajo kaj dosti skupnega s pojmom človekovih pravic, kot ga sicer uporabljamo, pa vsak film to temo hote ali nehote nosi v sebi. Nosi in mora jo nositi v pojmi, kot so angažiranost, svoboda, spoštovanje in humanost, ki jim mora biti zavezan vsak ustvarjalec in jih mora upoštevati tako v njegovem lastnem odnosu do medija, v katerem ustvarja, kot tudi do teme, ki jo obravnava, pa naj bo ta še tako banalna.

Le tako lahko film pripomore k širjenju zavesti in duha, ki sta temeljni pogoj za zavedanje o sebi in drugih. To pa omogoča socialno zavest in angažiranost posameznika, ki lahko prepreči kršitve pravic so-ljudi.

Ida Weiss, producentka, Bela film

Vir: zložanka Jara kača nestrpnosti

Režiserji svojih lastnih življenj

Ni ga dokumenta civilizacije, ki ne bi bil hkrati tudi dokument barbarstva. Ta misel filozofa Walterja Benjamina velja tudi za film. Na primer Griffithova klasika Rojstvo nacije povečuje Ku-Klux-Klan. Velika večina filmov se vrti okoli nasilnega, profitno-orientiranega in patriarhalnega upredmetenja žensk. Ena ključnih ženskih režiserk vseh časov - Leni Riefenstahl - pa se je proslavila tako, da je proslavila naciste.

Toda podvajanje družbenih presodkov ter nasilja ni neizogibna usoda filma. Micheal Caine je postal igralec zato, ker je želel pripomoči k pozitivni filmski upodobitvi britanskega delavstva. Namreč, če je to bilo sploh prisotno na platnu, potem je bilo prisotno na obrobju pogleda in dogajanja; ali pa je bilo sredstvo komične karakterizacije in negativne stereotipizacije. Jasno je, da digniteta in načelnost prineseta s seboj tveganje. Igralec in režiser Sidney Poitier (sicer pa prvi afro-ameriški dobitnik oskarja) je raje zavračal vloge, kot pa prispeval k neetični upodobitvi črncev. Včasih je s tem tvegala izolacijo, brezposelnost, pozabo. Toda, ali je alternativa - prispevati k še nadaljnji družbeni potlačitvi - sploh sprejemljiva?

Proces spreminjanja nas vseh iz objektov filmske pripovedi v subjekte svoje ga življenja nujno zadeva tudi širši kontekst, v katerem film nastaja. Denar in ugled, s katerim razpologajo velike filmske zvezde, je lahko vrtoglav. Toda, delavstvo in etnične manjšine postanejo le predmet medvedje usluge svetohlincev, če ob zvezdnikih, kot sta Caine in Poitier, še vedno nič ne vemo o tisti prekarni delavki iz cateringa, ki jima je med snemanjem prinašala čaj in kavo, da niti ne govorimo o žalostnih dejstvih majhnega števila režiserk in statistih, ki po končanem snemalnem dnevu v svojih življenjih ostajajo natančno to - statisti, katerih kulturne, ekonomske in politične pravice so izjemno majhne.

Demokratskega filma ne more posneti režiser, čigar delo je ponavadi mešanica fevdalnih in totalitarnih osebnih odnosov. Če je zločinsko brenkati na mile strune, medtem ko Rim gori, je nemalo neodgovorno vztrajati, da naj medtem kamera kar teče, iskati najboljše kadre pogorišča in misliti na možnosti čim širše distribucije velikega spektakla.

Film naj bi bil predvsem sredstvo, ne pa cilj ustvarjanja. To pa vključuje spoznanje, da je treba včasih spremeniti pogoje dela, estetiko in sam medij - celo do te mere, da se ukine - in to prav z namenom ciljne usmerjenosti filma. Drugače imamo žal opraviti le s sebično kanibalizacijo sedanjih družbenih protislovij in trpljenja. Na primer ključna razlika med filmom o izbrisanih, ki ga je pred kratkim naredil Dimitar Anakiev in celovečernimi deli Damjana Kozoleta (Pornofilm, Rezervni deli) ne sestoji samo v razliki med dokumentarnim in igranim filmom, digitalno snemalno tehniko in klasičnim celuloidom. Za Anakieva je usoda izbrisanih težka individualna in kolektivna tragedija, ki je pravzaprav ne bi smelo biti. Končni cilj filma je pravzaprav odprava razlogov, zavoljo katerih je sam film nastal.

V nasprotju s tem pa imamo pri Kozoletovih filmih občutek, da so prostitucija in prebežniki ter drugi negativni pojavi postsocialistične tranzicije ter globalizacije le material za dobro zgodbo. Ta daje režiserju priložnost za delo in pridih družbene angažiranosti. Smisel materiala je samo v tem, da ga Kozole ovekoveči, je sredstvo njegove lastne veličine. S tem pa Kozole nehote pritrjuje družbenim pojavom in tipom, ki jih upodablja.

Sodobni film je vpet v svojevrsten paradoks. Ta najbolj dostopna, množična in razširjena umetniška zvrst je kapitalsko intenziven proizvod izključevalne in hierarhične strukture dela. Tudi s tem je film odvisen od družbene organizacije, ki temelji na izkoriščanju in nasilju. Če hočejo biti cineasti del rešitve, ne pa del problema, potem je nujno, da reflektirajo tudi to svojo vpetost, odprejo in demokratizirajo sam film, ga osvobodijo pokornosti politiki in kapitalu. Naloga naprednih in odgovornih filmskih ustvarjalcev je omogočiti, da vsi postanemo scenaristi, glavni igralci in režiserji svojih lastnih življenj ter da to počnemo brez rizičnosti in strahu.

Nikolai Jeffs je soavtor dokumentarnega filma *Borili se bomo proti njim: kriki k razumevanju starega nasilja nove Evrope* (2004). Film je posnel skupaj z Andrejem Pavličem in je v celoti dostopen na svetovnem spletu: www.kiberpipa.org/video/MutualAidSituations/

Brez izjeme? Človekove pravice v etnografskem in dokumentarnem filmu

Vsaka komunikacija vsebuje možnost zlorabe katere od strani v tem procesu. Vedno ena stran pridobi, druga pa malo izgubi. Tako je v ljubezenskem razmerju in tako je med udeleženci filmske produkcije. Popolnega ravnotežja ni.

Vse znanosti o človeku se soočajo z vprašanjem etike, ki se večinoma nanaša na možnosti zlorabe in manipulacije raziskovanih in snemanih oseb. Zato lahko pride do drastične spremembe njihovega družbenega in ekonomskega statusa, družinskih odnosov in človekovih pravic. Glavno etično načelo humanističnih raziskav je, naj ne ogrozijo dostojanstva, moralne in gmotne blaginje oseb, ki jih raziskujemo. Najlaže se to zgodi v primeru filmskega snemanja. V primeru javnega predvajanja so ljudje na filmskih posnetkih lahko prepoznani, ogroženi ali zasmehovani.

Objekt kršenja človekovih pravic v filmu je lahko posameznik ali cela skupnost in njeno okolje. V prvem primeru imamo jasen objekt kršenja človekovih pravic, v drugem primeru je pa ta objekt bolj neoprijemljiv, kompleksen; zaobjema cel sklop med seboj povezanih dejavnikov in posledic.

Konvencija UNESCO o neoprijemljivi dediščini človeštva je nastala zaradi zlorab znanja in duhovne kulture, ki je anonimna last etničnih skupin in kultur. V Sloveniji je bil prvi tak primer na področju lokalnih pustnih šeg. Nosilci izvirnih šeg bi radi ohranili kompetenco nad lokalnim in regionalnim dediščinskim sistemom. Kršenje tega sistema bi ogrozilo njihovo identiteto in dobro počutje.

Eno od etičnih pravil ameriške antropološke zveze določa, naj snemalec osebami, ki jih snema, odkrito pojasni, kakšne so lahko posledice njihove odločitve, da se pustijo snemati. To velja predvsem na območjih, kjer vizualni mediji še niso razširjeni in je znanje o njih majhno.

V filmih Johna Marshalla je večkrat nastopal bušman, ki je kasneje zaslovel z glavno vlogo v filmu *Bogovi* so padli na glavo. Slava ga je prevzela. Predal se

Vir: zloženka Jara kača nestrpnosti

je pijančevanju in reven umrl. Podoben je primer romskega igralca v filmu Saše Petrovića *Zbiralci perja*.

Timothy Asch in Napoleon Chagnon sta dolgo časa razmišljala, ali lahko v film o Janomamih vključita prizore, v katerih mož pretepa ženo. Ugotovila sta namreč, da prikazovanje nasilja v filmu spodbuja med Janomami nasilje v resničnem življenju. Kaj pa vsiljivo poljščanje naturščikov za konstruiranje idilične podobe klenih slovenskih vaščanov, ki ga vidimo v nekaterih televizijskih dokumentarcih? Ali ni to zavajanje ljudi v imenu avtorskih interesov?

Delanje sile kulturi vsakdanjega življenja v filmu je na robu kršenja človekovih pravic.

V starih filmih Božidarja Jakca iz Bele krajine vidimo nasprotni primer: možje in žene naravnost silijo pred kamero. Ali so se v tistih trenutkih zavedali, kaj se bo zgodilo z njihovimi filmskimi podobami? So se zavedali možnosti manipulacije? V našem času podoben pojav povzroča televizija. Številni ljudje si želijo svojih pet minut slave z nastopom na televiziji.

Ljudje želijo imeti pravico, da sami odločajo o kulturnem prostoru okoli sebe, pa naj gre za osebni ali skupni prostor. Demokracija ni najprimernejši mehanizem za upravljanje skupnih zadev, ker večina nadvlada posameznika. Uveljavljanje človekovih pravic pa se začne pri posamezniku. V tem pogledu je film "demokratski". Kamera, režiser in montažer imajo večinske pravice. Diktirajo pogled gledalca in mu s tem jemljejo možnost avtonomnega odločanja o vprašanih, ki jih film obravnava. Že z vsiljevanjem svojih pogledov film lahko krši človekove pravice. Vprašanje pa je, ali (vizualni) medij more iz svoje kože, kajti eno od opravičil za hojo po robu moralne sprejemljivosti je, da film goljufa, da bi povedal resnico.

Naško Križnar, vodja sekcije Avdiovizualni laboratorij, Inštitut za slovensko narodopisje pri Znanstvenoraziskovalnem centru SAZU

O pravici do filmske vzgoje

Zavedam se, da je govoriti o pravici do filmske vzgoje ob siceršnjih kršitvah otrokovih temeljnih pravic lahko videti dlakocepsko in pretiravanje. Želel bi pokazati, da to ni čisto tako.

Naj takoj odpravim nesporazum, če bi kdo pričakoval, da bo pod zgornjim naslovom govor o medijski vzgoji, ki se pogosteje omenja. Po mojem se v zvezi z medijsko vzgojo preveč poudarja kvarni vpliv medijev in se jo razume kot ščit pred tem vplivom. Takšen pristop je neproduktiven in prej škodljiv kot koristen. Pri medijski vzgoji bi lahko otroke kvečjemu opozarjali na raznolikost medijev in jih navajali k zavestni izbiri medijskih vsebin. Vse drugo je lahko le indoktrinacija, čeprav z najboljšim namenom.

To, na kar želim opozoriti, je v pravzaprav umetnostna vzgoja. Otrok in mladostnik se ima v osnovnem kot tudi v srednjem izobraževanju možnost seznaniti bolj celovito le z literarno ustvarjalnostjo. Seznaniti se lahko z raznovrstnostjo literarnih oblik, z zgodovinskimi literarnimi slogi, z največjimi dosežki svetovne in nacionalne literarne ustvarjalnosti, kot tudi z najpomembnejšimi literarnimi ustvarjalci. Tako je že kot mladostnik, pa tudi pozneje, kot odrasel človek, dovolj dobro opremljen, da se lahko znajde v literarni ponudbi in zase izbere tisto, kar mu ustreza. Ni mu treba biti odvisen le od agresivne ponudbe. Kaj pa film? Da bi si nazorno predočili dejanski položaj filma, si predstavljajmo, kako bi bilo videti literarno področje, če bi bilo v enakem položaju, kot je sedaj filmsko. V tem primeru bi v času šolanja o literarnem ustvarjanju ne izvedeli skoraj ničesar. Tu pa tam bi slišali, da ni dobro preveč brati. Otroci bi sicer strastno brali, a o tem, kar bi brali, od vzgojiteljev in učiteljev ne bi slišali skoraj nič spodbudnega. Navduševali bi se skoraj izključno nad knjigami, ki bi jim jih vsilili založniki in distributerji z zapeljivo reklamo. Pri tem bi jim prostovoljno pomagali novinarji z objavljanjem privlačnih zgodbic iz sveta založništva in pisateljstva. Večina bralcev ne bi nikoli izvedela, da obstajajo literarna dela, kot so Prešernove pesmi, Cankarjeve črtice ali Kovačičevi romani. V javnih knjižnicah bi se našla literarna dela Daneta Zajca, Draga Jančarja ali Milana Kundere zgolj po naključju in le v največjih knjižnicah. Pomešana med kriminalke, pustolovske romane in stripe. Dela Kafke, Joycea ali Becketta bi lahko našli le v redkih specializiranih knjižnicah ali knjigarlah. Splošno dostopne bi bile le najnovejše knjige, starejše od deset let pa bi

lahko prebirali le v muzejih, ki bi bili le v največjih in glavnih mestih držav. Natanko takšen, kot je v zgornji fikciji opisan položaj knjige, je družbeni položaj filma. Pri tem ni problematično prevladovanje manj zahtevnih filmov, saj je v literaturi razmerje med zahtevnimi, umetniško dovršenimi deli in zabavno literaturo podobno kot pri filmu.

Problem je v tem, da področje filmske ustvarjalnosti v času šolanja učencem sploh ni predstavljeno. Pri tem je treba poudariti, da se "filmskega jezika" ni treba učiti. Če bi bilo to potrebno, film sploh ne bi mogel funkcionirati, saj se ga nihče ne uči. Pač pa bi odraščajoči človek moral imeti možnost, da se seznaniti z dosežki filmske umetnosti.

Moral bi biti vpeljan v razumevanje tistih filmskih stvaritev, ki predstavljajo vrhunske dosežke sodobne civilizacije. V dvajsetem stoletju so namreč nastajali filmi, ki so povsem enakovredni največjim stvaritvam v literarni, likovni in glasbeni umetnosti. So torej temeljni dosežki epohe, v kateri živimo. Človek, ki teh dosežkov vsaj približno ne pozna, ne more veljati za izobraženega, kot ne more veljati za izobraženega, kdor ne pozna temeljnih literarnih, likovnih in glasbenih del. Niso pomembni tisti filmi, ki so nam trenutno všeč, ampak tisti, ki zaznamujejo svet. Za te filme pa je večina prikrajšana, niti ne ve, da obstajajo.

Če se politika ne zaveda, da bi bilo modro organizirati izobraževanje mladine tako, da bi imela možnost seznaniti se čim bolj celovito z dosežki človeštva in naroda, ki mu pripada, se je treba sklicevati vsaj na to, da ima posameznik pravico do temeljne izobrazbe. Lahko se sklicujemo na deklaracijo o otrokovih pravicah, ki v 7. členu pravi "da naj bo otrok deležen vzgoje, ki bo razvijala njegovo splošno kulturno raven in ga usposobila, da na osnovi enakih možnosti razvija svoje sposobnosti in zmožnosti", ali na konvencijo o otrokovih pravicah, ki poziva podpisnice, naj bo izobraževanje otrok "usmerjeno k popolnemu razvoju otrokove osebnosti, nadarjenosti ter umskih in telesnih sposobnosti".

Tone Rački, akademski slikar, filmski vzgojitelj in član KUD Cineast, ki pripravlja Festival neodvisnega filma in videa Slovenije.

Deseti, jubilejni, bo 29. januarja 2006.

Vir: zložanka Jara kača nestrpnosti

O etiki in morali medijev

Kakršnakoli filmska ali televizijska zgodba je vedno in predvsem zorišče, stališče in nazor tistega, ki jo pripoveduje. Tistega, ki izbira poglede na dogodek, da jih bo predstavil gledalcem; ki izbira stališče kamere, velikost izreza, določa dolžino posnetka; tistega, ki včasih tudi sam malo "popravi" dogodek in ga priredi tako, da ga bo gledalec čim bolj videl in razumel.

Vsaka dodana luč, vsak pojav filmskega moštva in tehnike na terenu, pri snemanju nekega dogodka, je svojevrstna motnja, ki lahko temeljito vpliva na sam dogodek! V skrajnem primeru ga lahko tudi prekine, prepreči.

Gre torej za to, da je med gledalcem in dogodkom vedno kdo (lahko tudi cela skupina ljudi), ki bolj ali manj spretno, z več ali manj znanja, pa tudi večjo ali manjšo moralno-etično odgovornostjo, pripoveduje zgodbo o dogodku.

Kakorkoli ga že imenujemo, vedno bo ta pripovedovalec kriv za to, kaj bo zapisano na filmski trak, kaj pa tudi ne! Iz negotovega spomina lahko velikokrat izbrskamo pomembne dogodke, ki niso bili nikoli omenjeni, in je zato vedno bolj verjetno, da bomo kmalu tudi sami prepričani, da se niso nikoli zgodili, da jih preprosto ni.

Številni misleci upravičeno trdijo, da dogodka, ki ga niso zapisali mediji, sploh ni bilo. Morda nas med vsemi opravili zapisovanja sedanjosti najbolj spravlja v zadrego prav izbira: Kaj zapisati in česa ne? Pa ne samo nas. Tudi kakšno pomembnejšo državno ustanovo najbolj skrbijo dejstva, ki jih je treba ohraniti, in dejstva, ki jih je treba prikriti, zamolčati. Že od nekdanjega takó (Palamedov sindrom). Saj še nismo prav do konca prepričani, kaj je govorica (ali kakšno drugo sporočanje) - "z besedami izražena misel" ali "z besedami prikrita misel"?

V "informacijski žeji", ki nam jo je zapustila evolucija, so nas vedno najbolj privlačile, pritegovale predvsem spremembe. Takim spremembam najpogosteje pravimo kar "dogodki". Žal smo kot bitja napérjeni tako, da so "pravi" dogodki večinoma tisti, ki jim je primešana kar precejšnja méra strahu, včasih tudi grozljivosti, odvrtnosti. "Dobra novica je samo slaba novica," smo pogosto slišali.

Take vrste radovednost, hlepenje po strašljivih dogodkih, je seveda razumljiva. Smrt je neločljiv del življenja in kar prepogosto preganjamo strah pred njo prav z nenehnim ogledovanjem različnih - naslikanih, uprizorjenih ... ne resničnih! - primérov smrti. Kot da bi jo hoteli z nenehnim ponavljanjem njenih lastnih podob odgnati, kot da bi si hoteli s tem dopovedati, da je nekaj vsakdanjega! Saj je res. Res pa je tudi, da lahko - po zaslugi medijev, ki to željo zlorabljajo - postanemo zanj in za vse nasilje, odvrtnosti, nečlovečnosti in nemoralnosti, ki jo spremljajo, tudi popolnoma neobčutljivi. Res je tudi, da nekateri mediji živijo izključno samo od takih "slabih", razdiralnih novic, kot bi v življenju ne bilo prav nič drugega. Kot bi življenja ne gradili tudi prijetni, lepi, spodbudni dogodki!

Osebnost sem prepričan, da je velika naloga vsakega poročevalca in ustvarjalca tudi tâ, da pomaga živeti svojim sobitjem. Da jim po svojih skromnih močeh pomaga iskati smisel v življenju, da jih spodbuja k lastnemu premisleku in odločanju; da jim kaže tudi lepe in prijazne plati življenja, ne da bi prikrival njegovo celovitost. Kje je tehtnica, s katero bi stehali prave odmérke prijetnega in neprijetnega, strašljivega in veseliga, grozljivega in odrešujočega? Najbrž moramo oboje poiskati kar v sebi. Po pameti in srcu.

Čeprav gre vedno za zelo osebno izpoved, se moramo vendarle vedno vprašati tudi, komu kaj pripovedujemo in zakaj. Navsezadnje takle dokumentarni film ali televizijska oddaja nista zasebna spovednica ali psihijatrijska terapija, naj bi ne bila arena za brezobzirno osebno uveljavljanje, ne ring za zasebno obračunavanje! Posebne zadrege nastanejo pri snemanju ljudi.

Iz filma *V tranzitu*, Vir: Center za teatrologijo in filmologijo na AGRFT, Avtor: Dražen Štader

Takole filmsko ali televizijsko snemanje je naporna in moteča zadeva predvsem za tiste, ki se znajdejo pred kamerami. Od njih pričakujemo, da nam bodo podarili del svojega življenja (čas!), da se nam bodo razkrili, da bodo pred nami razgrnili svoj miselni in čustveni svet. Saj jim bomo res - kot to verjamejo Indijanci - s podobo vzeli tudi dušo! In ko jih bomo tako oropali pravzaprav vsega, bomo pospravili svojo kovinsko šaro, luči, kamere, zvili kable in odšli. Čez čas se bo prikazala neka povsem nova podoba njihovega življenja, ki se bo bistveno razlikovala od pričakovane. Lahko bo prijazna, lahko pa tudi jedka, neprijetna. Celozlobna, posmehljiva. Bo vzrok za zdrave, zamére, zasmehovanje in še za bogve kakšne druge zoprnije. Za vse take posledice smo filmarji in televizijci še kako odgovorni. Té svoje odgovornosti se moramo seveda popolnoma zavedati in biti zanj tudi v celoti odgovorni, ne samo kazensko, ampak tudi moralno-etično. Nobene pravice nimamo plezati na vrhove slave in bogastva prek tujega trpljenja. Podobno velja zelo natančno premisliti, kako pokazati grozljive podobe smrti v vojnah ali nesrečah; premisliti tudi, kdo vse in kdaj si takšne posnetke ogleduje.

Zato se lotevajmo svojega dela z ljudmi nadvse previdno (pa ne s strahom!). Ne obljublajmo stvari, ki jih ne moremo uresničiti. Ne zapletajmo se v zasebne spletke, ki bi lahko povzročile kakršnekoli neprijetne posledice. Zavedajmo se, da ljudi, ki jih snemamo, morda ne bomo nikoli več videli. (Nikomur ne privoščim, da bi se jim moral po predvajanem filmu celo izogibati ali bežati pred njimi.) Vzemimo si dovolj časa za pripravo, za dolge pogovore, če so potrebni in mogoči, pred samim snemanjem. Le tako bomo morebiti nagrajeni z izjemnim sodelovanjem, pri katerem bomo v redkih zvezdnih trenutkih predrli zunanjo povrhnjico, zgolj vidno plat tega življenja, in preniknili v notranji svet ljudi, v njihov miselni in čustveni svet, ki bo sozvenel z gledalčevimi hotenji in željami. Če bomo enim in drugim vsaj malo olajšali življenje, bomo lahko zadovoljni s svojim delom.

Velika naloga medijev je, da pred nami razgrinjajo zgled in razgled, uvid in razvid v vse oblike življenja, bivanja. Prav zato lahko utemeljeno sumimo, da obstaja tudi resna nevarnost, da sáme medije ne le uporabimo, ampak tudi zlorabimo. Zlorabimo do té mere, da postanejo nadomestek za izkušnjo sveta. Gledalci postanejo trpni, nedejavni, boljšeči, ravnodušni, nepremični ... razveznjani, zapiti ... opazovalci hrumečih in migajočih sličic. (Kakšne bodo posledice izuma "virtualne resničnosti"?) Uporabimo pa tako, da nas spodbudijo h koristnemu dejanju, samostojnemu presojanju in odločanju. Sami pojdemo v svet in po pameti posezimo vanj!

Ne spreglejmo še pomembnega pojava: medijem, ki se ponašajo z razdiralnostjo, cinizmom, nihilizmom, golim pridobitništvom; medijem, ki zasmehujejo vse in ki se norčujejo iz vseh in vsakogar, se utegne zgoditi, da se bo njihova "atraktivnost" sprevrgla v utemeljeno nasprotje - bralci, poslušalci, gledalci ... se bodo, tudi zaradi samobrambnega odziva, prej ali slej napérili proti njim samim!

Posebna vrlina delavcev v medijih pa je, da združujejo navidezno nezdravljive lastnosti: ustvarjalno izzivalnost in pronicljivo neprilagodljivost z etiko, moralno in socialnim, humanim, angažiranim zanosom. In niso pripravljeni umirati za svoje nazore - so pa zanje pripravljeni živeti.

Igor Košir, predstojnik oddelka za film in televizijo, AGRFT

Iz filma *V tranzitu*, Vir: Center za teatrologijo in filmologijo na AGRFT, Avtor: Dražen Štader